

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

RITA-ränne töopakett 5 uuringute põhijäreldused ning soovitused riigi ja KOVi tasandil

RITA-RÄNNE
projekt

RITA-RÄNNE projekt aitab välja töötada teaduslikult põhjendatud innovaatilisi lähenemisi rände ja lõimumise protsesside juhtimiseks Eestis, eesmärgiga aidata kaasa majanduse arengule ja ühiskonna sidususe suurenemisele

KOGUKONNAD, LÕIMUMINE JA HARGMAISUS; KONFLIKT JA RADIKALISEERUMINE

RITA-ränne töopakett 5 uuringute põhijäreldused ning soovitused keskenduvad riigi ja kohaliku omavalitsuse tasandil kogukondade võimestamise ja eri lõimumismustrite toetamisvõimaluste leidmisele, samas ka probleemsete sotsiaalsete kontaktide ehk konfliktiohu ja radikaliseerumise märkamisele ning nendele reageerimisele.

Soovitused põhinevad erinevatel originaaluuringutel, olemasolevate andmete teisesel analüüsil, kirjandusülevaadetel.

Soovituste autoriteks on Mare Ainsaar, Helina Maasing, Oliver Nahkur, Dagmar Narusson, Ave Roots, Sander Salvet, Marko Uibu, Triin Vihalemm (tähestikulises järjekorras).

UURINGUTE PÕHITULEMUSED JA SOOVITUSED RIIGI TASANDIL

Lõimumise näitajad ja põhisooitused

- **Uussisserändajate (uustulijate) kohanemine on dünaamiline ja kompleksne protsess**, milles inimene kogeb vaheldumisi rahulolu ja rahulolematust uues sotsiaalses ja kultuurilises keskkonnas hakkamasaamisel. **Kohanemist mõjutavad:**
 - inimesest enesest lähtuvad tegurid, nagu motivatsioon, ootused, teadmised suhtlus- ja kultuurinormide kohta, toimevõimekus (agentsus);
 - interpersonaalsed tegurid, nagu kontaktid kohalikega ja suhtlusmeedia vahendusel sõprade-tuttavatega (sh teistes riikides), seotuse kujunemine asukohamaaga (1);
 - süsteemitasandi tegurid, nagu institutsiooni (töökoht, kool, sotsiaalsüsteem) toetuse olemasolu (institutsiooni toeta uustulijad, nagu nt kaastulijad, on kõige haavatavamad); kultuuriline distant (sarnane või erinev kultuur); asukohariigi inimeste hoiakud omade ja võõraste suhtes; sotsiaalmajanduslik keskkond (2,3).
- Uussisserändajate lõimumise üks **põhilisi takistusi on vähesed või puuduvad sidemed ja suhted kohalikega**, mida on uussisserändajate kogemuste põhjal keeruline saavutada. Mitmes riigis on lõimimiskogemus olnud edukas juhtudel kui pakutakse erinevaid sotsiaalse suhtluse ning kogukonna toetamisega seotud programme ja tegevusi (4).
- Rahvusvahelised uuringud näitavad, et kui oma rahvuse kogukond on immigratsiooni sihtriigis piisavalt suur, siis tõstab see kulusid põhirahvusega lõimumisel (5,6). Eesti andmed näitavad, et Venemaalt (ja Venemaa lähiriikidest) tulnud uusimmigrandid on

võrreldes teiste immigrantide rühmadega kõige rohkem sotsiaalselt segregeeritud, vähem lõimunud ja neil on kõige vähem suhteid eestlastega (7).

- **Digipädevused** moodustavad osa migrantide rändekapitalist, mis toetab mh sihtriigis kohanemist ja lõimumist (8). Näiteks võib sarnase kultuuritausta ja rändekogemusega migrantide *online*-kogukonna pakutav tugi leevendada sihtriigis kohanemise keerukust (9). Samas osalevad paljud rändetaustaga inimesed – eriti need, kel on plaanis sihtriiki püsivalt elama jääda – väga erinevates *online*-kogukondades ja suhtlevad eri etnilise taustaga inimestega, sh mittemigrantidega (10).
- Tänapäevased uustulijad jätkavad erineva intensiivsuse ja ulatusega piiriüleseid suhteid rahvus-, keele- ja usukaaslastega nii endisel kodumaal kui ka muudes riikides. Need, nn hargmaised suhted võivad lõimumist toetada või takistada või olla sellele neutraalse mõjuga. Välisriikide kogemuse põhjal **võimestavad hargmaised suhted ning majanduslik ja institutsionaalne lõimumine teineteist vastastikku** (1). Eesti venekeelse elanikkonna analüüs näitab sama tulemust (11), seega lähtuvad soovitusel eeskätt majandusliku ja institutsionaalse lõimumise eesmärgist. Institutsionaalne lõimumine tähendab, et sisserändajad oskavad kasutada ja usaldavad asukohaühiskonna olulisi institutsioone ja ekspertsüsteeme (meditsiini- ja haridussüsteem, politsei, pääste, pangad, kirik, meedia, teadlased).
- Üldist **konfliktiohtu aitavad vähendada mitmed tegurid**, nagu ühine kuuluvustunne (nt riigiidentiteet); enda rühma mitteohustatuna tundmine; usaldus institutsioonide ja teiste inimeste/rühmade vastu; väärtus- ja komberuumi tundmine (ja aktsepteerimine); võrdse kohtlemise tunnetamine; kaasatus ühiskonnaellu; positiivsed suhtluskogemused, sh suhtlus- ja konflikti lahendamise oskused; üldine eluga rahulolu. Samuti vähendab konfliktiohtu, kui suudetakse vältida ressursside puudust, liiga intensiivset sisserännet, (sotsiaal)meedias konfliktsete sõnumite ilmumist ja üldist madalat normikuulekust. Tuleks pöörata tähelepanu riigi institutsioonide (kohtud, politsei, valitsus jne) toimimispõhimõtete tutvustamisele, positiivsetele kontaktidele ning seeläbi usaldamise kasvule. Immigrantide ja kohalike inimeste eduka lõimumise protsessi oluline osa on väärtusõpetus. Väärtuste seas on kõige olulisemad sooline võrdsus, ühine riigi-identiteet, vägivalldatus, sallivus, inimeste võrdõiguslikkus. Kooli ja lõimumise programmides peaks need teemad olema kaetud.

Sotsiaalsete kontaktide olulisus

- Lõimumise parandamiseks soovitame teadlikult algatada **programme/projekte, et sisserändajatel oleks rohkem positiivseid kontakte eestlastega ja eesti keeles**. Projektide fookuses peaksid olema eri rahvusest inimeste identiteedi ühisosad või -huvid: nt hoolimine paigast (linnast, maast) või naabruskonnast ning mitteformaalsete suhete arendamine (12). Keskmesse ei tohiks seada väärtuste või muude erinevustega kaasnevaid teemasid, mis tekitavad pingeid (12). Projektides hõlbustatud mitteformaalsete suhete kujunemisel on oluline funktsioon sellel, et osalised ei tunneks isoleerituse hirmu, „meie“–„nemad“ barjääre, vaid et ümbritsevas sotsiaalses keskkonnas oleks rohkem nn tuttavaid võõraid (*known strangers*) (12, lk 16).

- Uustulijate ja kohalike elanike **sotsiaalsed kontaktid ja suhtlemine on eesti keele omandamise ja hoidmise eeldus** (13). Kogukondlik ja mitteformaalne keeleõpe (*community-based, collective learning, informal, and experiential social learning*) kuulub loomulikuna keeleõppe juurde ning sisaldab keele- ja kultuurikümblustegevusi, nagu keelekohvikud, keele ja kultuuri tundmise klubid, (laua)mänguõhtud, keelesõbrad jne (13). Keele praktiseerimine ja praktiseerimisvõimaluse pakkumine on hea põhjus ja ajend suhelda. Mitteformaalse keeleõppe ühistegevused aitavad võrgustuda ning leida kontakti kohalike ja kogukondadega. Selliseid formaate ja tegevusi oleks vaja rohkem toetada.
- **Eesti keele kasutamine** (mitte ainult keele oskamine) on lõimumise puhul väga oluline: Eestis tehtud uuringud näitavad, et kui uussisserändajad kasutavad tööl ja/või vabal ajal ka eesti keelt, siis on nad oluliselt paremini lõimunud (7). Näiteks ukrainlased, kes on venelaste järel suuruselt teine uussisserändajate grupp, on üldiselt üks kõige paremini lõimunud grupe, aga kui nad kasutavad vabal ajal ainult ukraina keelt ehk suhtlevad oma rahvuskaaslastega, siis on nad kõige halvemini lõimunud grupp (7).
- **Lõimumise aknad** on olukorrad, mis aitavad luua sidemeid kohalikega ja kogukonda kuulumise kogemusi. **Lõimumise ankruks** võib olla eri tüüpi institutsioon (töökoht, (üli)kool, raamatukogu, spordiklubi jne), mis toetab kogukonna tasandil sotsiaalse kapitali ja võrgustike tekkimist ja püsimist ning pakub tuge mõne kollektiivse kogukondliku identiteedi kujunemisel. Riigi ja KOVi tasandil on kriitiliselt oluline akende ja ankrute potentsiaali märkamine, vajadusel nende toetamine. Samuti on mõistlik toetada teatud aknaid ja ankruid: nt üheskoos alkoholi tarbimine, mis oli üks põhiline aken nooremate vastajate seas, ei ole soovitatav või kõigile uustulijatele kättesaadav (2).
- Eestis vajab rohkem teadvustamist ja arendamist **kogukonnaliikmete** (alustuseks aktiivsemate inimeste) **võimekus olla suhete looja ja uustulijatele kontaktide vahendaja**, kuna kogukonnaliikmed saavad vajadusel viia kokku uustulijat nii teiste inimestega kui ka organisatsioonidega (sh teenuste osutajatega). Näiteks Suurbritannias pööratakse tähelepanu nn reageerimis- ja koordineerimisvõimekusega inimestele kogukonnas („linkers“), kes ei pea olema juhid või kogukonna eestvedajad. Nad on kogukonna tavalised liikmed, kes ei tööta kogukonnas palgalisena, kuid kel on harjumus töötada inimestega, sest on tööalaselt õpetajad, õed, sotsiaaltöötajad, psühholoogid, teenindajad (14). Tänapäevane kogukonnatöö püüab just selliseid inimesi võimestada märkama ja reageerima. See võiks väljenduda nt uustulija (või mistahes kogukonnas abi või tuge vajava inimese) märkamises, suunamises, abistamises. Kui selliseid inimesi ja märkamisvõimekust on piisavalt, väheneb üksikute nn kogukonnaaktivistide koormus.
- Välisriikides on loodud erinevaid lahendusi, mis aitavad kohalikel elanikel ja sisserändajatel esmast kontakti luua. Sellise kontaktiloome hõlbustamisel ei saa jääda lootma üksnes kodanike initsiatiivile ning nt Brüsselis on kontaktiloome toetamiseks loodud nn **hõlbustaja ametikoht, kelle tööülesandeks ongi suhtluse tihendamine kogukonnas ning inimeste ja organisatsioonide kokku toomine**. Hollandis on aga ametis naabruskonna koordinaatorid-kontaktisikud, kelle ülesandeks on kogukondade ees seisvate probleemide lahendamine, mis võivad tekkida, kui ühes piirkonnas elab koos väga erineva taustaga inimesi, kes omavahel ei suhtle. (Näidetest täpsemalt rahvusvahelise kogemuse ülevaates (4)).

Kogukonna arendamine

- Eestis on liiga vähe uustulijatele toe pakkumise ja lõimimise võimekusega kogukondi. Sellised kogukonnad tegelevad teadlikult oma kogukonna arendamisega, st kujundavad suhteid selle liikmete vahel, arendavad ühiselt taristut (kogukonnamaja, mänguväljakud, teed, terviserajad, koerte jalutusväljakud), teenuseid (lastehoid), teevad ühistegevusi ja hoiavad traditsioone. Eestis on häid näiteid tugevatest kogukondadest, mille liikmed abistavad uustulijaid argipäevastes tegevustes ja võimaldavad kogukonna heaks töötada (15). Kuna selliseid kogukondi ei ole piisavalt, **vajab kogukondade arendamise teema riigi tasandil laiemalt tähelepanu ja toetamist**. Selles suunas on märkimisväärsed arenguid: näiteks avati 2020. aastal Tartu ülikoolis uus magistripõhine programm „Kogukondade arendamine ja sotsiaalne heaolu“, mis toetub muuhulgas ka RITA projekti käigus kujunenud ekspertsusele. Kogukonna arendamisel kasvab teadlikkus selle liikmete vajadustest, võimalustest ja ressurssidest, millega muutuvates komplekssetes oludes arvestada (16). Uustulijate saabumine võib kogukonnale olla väljakutse, sest sunnib seda muutuma, ent kogukonna teadlik arendamine aitab uuesti tasakaalu saavutada ning võimaldab lisandunud inimestest võita.
- **Kogukonna ankurinstitutsioonid** saavad kanda funktsioone, mis võimaldavad uustulijatel kohalikku ellu sisse elada, olla kogukonna inimestele kasulikud ja koguda sotsiaalset kapitali. Eestis on häid näiteid, nagu raamatukogu keelekohvik (17), muuseumi kultuuritunnid, *pop-up*-kohvikud, paranduskelder, linnaaiad – vt põhjalikumalt ülevaadet (15). Selliseid näiteid tuleks rohkem välja tuua ning julgustada ja rahastada kogukondlike algatusi.

Kogukondliku hõlbustaja roll

- Kogukonnas omaks võtmisel on oluline, et **uustulija on kogukonna jaoks „nähtav“, loob kogukonna jaoks väärtust**: kui inimene pakub midagi kogukonnale juurde või haakub kogukonna huvidega, võetakse ta kiiremini omaks. Kogukonna jaoks nähtav ja kasulik olemiseks napib uustulijal võimalusi – sellised võimalused ei pruugi tekkida iseenesest ning neid on vaja teadlikult hõlbustada.
- Üks kõige paremini hõlbustatud ja toetatud valdkond on rahvusvaheline noorsootöö, kus kontaktide tekkimist toetavad vabatahtlik töö ja ühistegevused. Uuringud ja programmides osalenute kogemus näitab, et rahvusvaheline noorsootöö on ka Eestis rikastanud kogukondi ja terveid piirkondi ning viinud tõdemuseni, et erinevuste paljusus kogukonnas tekitab maailma vastu uudishimu, mitte hirmu ja võõristust (18). **Noorsootöö valdkond pakub seega häid näiteid sisserände taustaga inimeste toetamiseks kogukondade lõimumisel** (18).
- **KOVides peaks olema täidetud hõlbustaja roll**: selleks võib olla eraldi inimene või on hõlbustamine näiteks sotsiaal- või noorsootöötaja või kogukonnajuhi üks tööülesandeid. Seda rolli võib täita ka vabaühendus, ent sel juhul peaks rahastus olema stabiilne ja pikaajaline, mitte projektipõhine. Kogukonnasuhete hõlbustaja (*community facilitator*)

ülesanne on aidata kaasa suhete tekkele ja kujunemisele olukorras, kus potentsiaalselt kogukonna moodustavate inimeste vahel suhted puuduvad või on nõrgad, pingelised või konfliktised. Mitmes Euroopa riigis (Belgia, Prantsusmaa, Itaalia) aitavad uustulijate kohanemist toetavad hõlbustajad kaasa suhete loomisele kohalike elanike ja uustulijate vahel. Samas tugevdab hõlbustaja tegevus kohalikku kogukonda ka üldisemalt. Hõlbustaja roll võib olla täidetud ka teistes ankrupotentsiaaliga institutsioonides: hõlbustaja võib olla nt aktiivne psühholoog või sotsiaalpedagoog koolis, kus käivad uussisserändajate lapsed.

- Lõimumisel kontaktide tekitamiseks on põhiliseks raskuseks kohalike elanike kaasamine ja motiveerimine. **Hõlbustamise eesmärk kogukonnas on võrgustike ja suhtlusolukordade loomine** ja võimalikult erineva taustaga kohalike elanike kaasamine. Sotsiaalsed kogukonnad ei saa olla kuigi suured ning kogukonnasündmused ei vaja palju ressursse. Väiksemahulise, vabatahtliku ja kogukondliku initsiatiivi toetamiseks tuleks pakkuda rohkem võimalusi – see vajab **paindlikku ning suhteliselt väiksemahulist rahastust, nn mikroprojekte**, mille puhul peaksid olema taotlemise bürokraatia võimalikult väike ja barjäärid võimalikud madalad.
- Kogukonna avatust ja säilenõtkust toetab erineva tausta ning profiiliga kogukonnaliikmete kaasatus. Hõlbustamisel ja kogukonna arendamisel tuleks kasutada **kaasavaid koosloomelisi meetodeid**, mis aitavad osalisi kokku tuua ning leida üles ja rakendada nende või kogukonna ressursse, vaadake selleks ka koosloome tutvustust ja soovitusi (19).

Olemasolevate ressursside kasutamine lõimumise toetamiseks

- Tuleks **tunda ja ära kasutada olemasolevaid ressursse, nagu taristu** (nt koolide, raamatukogude, kultuurimajade, sotsiaalmajade) võimalusi või kohalike elanike **vabatahtlikena**. Vabatahtlikud tugiisikud ja mentorid, aga ka lihtsalt kohalikud elanikud, kes on valmis uustulijatega suhtlema ja neid vajadusel abistama, ei ole pelgalt võimalus leida (tasustamata) lisatööjõudu, vaid see annab kontaktide tekkimisel ja eri gruppide suhtluse puhul ka tugeva sisulise väärtuse. Ehkki kaasamine peaks toimuma KOVi, linnaosa või küla tasandil, vajab see **läbimõeldud vabatahtlike rakendamise kava ning teadmisi**, mis omakorda nõuab ka riigi tuge.
- **Digitaalsed kanalid ja materjalid tuleks panna kohanemise protsessi toetama, nt kohanemisprogrammi ühe osana**. Kõigil uussisserändajatel ei pruugi olla piisavalt digipädevusi, seega võiks neile pakkuda oskuste arendamiseks võimalusi nt koolitustena Töötukassa või kohanemisprogrammi vahendusel. See parandaks rände järel migrantide ligipääsu nii emotsionaalsele kui ka praktilisele toele, samuti võimaldaks luua huvialapõhiseid kontakte sihtriigis elavate mittemigrantidega, lähendades sellega etnilisi kogukondi (8). Arvestada tuleks seejuures, et Eesti elanikkonnas on rändekapitalis ja uue meedia kasutamises pigem põlvkondlikud, mitte niivõrd etnilised erinevused: vanemates põlvkondades on võrreldes noorematega rohkem neid, kel on väiksem rändepotentsiaal ning kes kasutavad uut meediat vähem ja ühekülgsemalt (20).

Uustulijate tugevuste kui ressursi rakendamine ja arendamine

- Uustulijate **varasem inimkapital, etno-kultuuriline pädevus ja hargmaise võrgustiku olemasolu toetavad kohaliku lõimumist**. Juhul kui uustulijad tunnevad, et nende päritolumaal saavutatud kogemused ja kapital on väärtuslikud ka uues asukohariigis, loovad nad kiiremini suhteid kohalikega, arvestavad rohkem ja sisulisemalt kohalike normide ja väärtustega ning nende konfliktivalmidus on väike. Tekib sünergiline suhe hargmaisuse ja kohaliku lõimumise vahel (1). Selle soodustamiseks soovitame programme ja/või üksiktegevusi, mis
 - kiirendavad rühma enda seast eestvedajate, liidrite esiletõusu ja võimestavad vastavate eeldustega inimesi;
 - positsioneerivad uustulijaid lisaväärtuse pakkujana, mitte (üksnes) abi saajatena;
 - mitmekesistavad nende kontaktivõimalusi ja suhtlussfääre kohalikega.

Konkreetsemalt soovitame näiteks järgmisi algatusi.

- Tuleks välja töötada ja rakendada **tulevase tööandja või sädeinimese programm**. Selles (konkursipõhises) programmis osalejatele õpetatakse ettevõtluse ja vabaühenduse loomise alusoskusi, kohalike osaluskeskkondade kasutamist, kriisikäitumise, konfliktilahenduse ja läbirääkimiste algtõdesid. Programmiga kaasnevad konsultatsioonid, kuidas tekitada sildavaid oskusi (lisaks kohaliku keele omandamisele), mis võimaldaks inimestel oma vaimseid, materiaalseid ja sotsiaalseid ressursse kiiremini kasulikuks teha. Programmi lõpetanutega hoitakse sidet ning jälgitakse nende võimekust oma rahvus- ja/või saatusekaaslasid siduda ja toetada. Programmis osalenud uustulijaid kaasatakse kohalikul tasandil avalikku arutellu ja kogemusnõustamisse ning nad võivad olla kõneisikud meedias. Oluline on programmi kommunikatiivne-sümboolne positsioneerimine mitte abiprogrammina, vaid olemasolevate heade eelduste ja oskuste võimestajana. On oluline, et osalejatel tekiks tunne, et neid väärtustatakse ja Eesti sihtkohana suudab neile pakkuda eneseteostusvõimalusi. Lisaks kaasneb sellega motivatsioon toetada oma rahvuskaaslaste võrgustiku rühma teisi liikmeid ning hoiduda konfliktidest.
- Tuleks korraldada **loominguliste digioskuste koolitusi** (kohanemisprogrammi osana või eraldi konkursipõhise või vabatahtliku koolitusena). Sisserändajad suhtlevad omavahel suhtlusmeedias tihedasti ning saavad edasi sõnumeid. Igasugune ärevust ja trotsi või diskrimineerimise tunnet tekitav vm negatiivne info uue asukohamaa võimuesindajate ja/või enamusrühma liikme poolt saab suhtlusmeedias tugeva võimenduse. Uuringud on näidanud, et loominguline visuaalne eneseväljendus, eriti juhul, kui see on esitatud läbi huumoriprisma (meemid, kollaažid jm omalooming), loob võimaluse „digitaalseks ventilatsiooniks“ ja/või juhhib tähelepanu tegeliku olukorra ambivalentsele ja komplekssele (1, 18). Need tulemid võivad leevendada valmisolekut astuda otsesesse konfrontatsiooni: nt jagatakse meemi või postitatakse emotikon, selmet kirjutada argessiivne kommentaar. Loomingulised digioskused võimaldavad autoritel koguda sotsiaalset kapitali ning neid on omakorda võimalik kasutada vahendajatena oma kogukonna/võrgustiku tasandil.

- Oluline on **koolitusprogrammides ruumilise segregatsiooni vältimine ja kohalikega suhete loomine**. Pakkudes koolitusi (liidriprogramm, loomingulised digioskused), mis on atraktiivsed ka kohalikele, võiks tuua igasse õpperühma sisse ka kohalikke, kes on huvitatud sisupakkumisest ja valmis võõrkeeles õppima.
- Tuleks töötada välja ja pakkuda **virtuaalseid ettevõtluskoolitusi laiemale osalejate ringile**. Kuna siin puudub individuaalne töö ning osalejatele pakutakse standardiseeritud sisu (salvestatud õppematerjalid, testid jm), võib sisenemislävi olla madal.

Uustulija tugevuste äratundmine ning rakendusvõimaluste leidmine

- Uustulija ei pruugi Eestis leida oma tugevustele ja võimalustele vastavat rakendust, sest tal puuduvad kohalikud võrgustikud ning teadmine/keeleoskus, et võimalusi üles leida. Seda on toodud välja nt uustulijate vabatahtliku osaluse ühe põhilise takistusena, mis ei võimalda rakendada potentsiaali ega aidata kaasa lõimumisele (22). Tuleks pöörata tähelepanu infovahetusele ning luua vastastikust kasu võimaldav **veebikeskkond, mis vahendab kogemusnõustamise, töö ja vabatahtliku töö võimalusi** (võib sarnaneda näiteks Helpific'u portaaliga, kus oma abi pakub ka mitu uustulijat).
 - Uustulijatel ja eriti nt kaaslastena Eestisse saabujatel on sageli ajaressurssi, mida rakendada **vabatahtlikus tegevuses**. See on väga hea viis leida kogukond ning tunda end väärtuslikuna. Eesti keelt mitteoskavate inimeste vahendamine nõuab eraldi tähelepanu, nt vabatahtlikuks tööks sobivate organisatsioonide ja inimeste nõustamist ning vabatahtlikkuse soovide ja võimaluste (nt keelenõuded) kokku kogumist ja uustulijale vahendamist.
 - Tuleks luua spetsiaalne **tööampsude keskkond sisserännanutele**, mis vahendaks firmade ja eraisikute lühiajalisi tööpakkumisi. Selle peamine eesmärk on uustulijate suhtlusoskuste edendamine. Seda tuleks positsioneerida ja kommunikeerida just suhtluskogemuse andjana (kaudne eeskuju on nt talgute kommunikatsioon, kus lihtne füüsiline töö on raamistatud hoopis sotsiaalset väärtust loovana). Tööpakkujaid võiks üles kutsuda ühinema hea tahte lubadusega pakkuda uustulijatele lisaks tööle ka võimalus omandada minimaalsel määral kohalikku keelt (nt selgitades tööoperatsioone, nimetades tööks vajalikke asju ja taristu objekte kohalikus keeles).
 - Tuleks luua n-ö **sisserändajatest argikultuuri kogemusnõustajate programm**. Kogemusnõustajad võiks olla suunatud eelkõige kohalikele elanikele, kes seoses oma majandustegevusega, hariduslike vajadustega vm põhjusel vajavad baasteadmisi mõne välisriigi argielu korralduse, normide, reeglite, suhtluspraktikate jms kohta. See ei eelda valdkondlikku (sh keelelist või kultuurilist) eksperditeadmist, vaid n-ö argikogemust, mis on kõigil olemas, käelisi oskusi jms, mis on lähteühiskonnas elades omandatud. Kogemusnõustajad saavad tehnilise suhtlusplatvormi ja nõustamistehnilise baaskoolituse, soovi korral saavad nad ühineda kogemusnõustajate teenuseid tutvustava programmiga. Tutvustav programm loob suhteid huvipooltega (eksportijad, toote- ja teenusedisainerid, sotsiaaltöötajad, õpetajad, meditsiinipersonal, Töötukassa

ja KOVi töötajad jt), kes võivad professionaalsete ja eraeluliste probleemide lahendamiseks või projektide läbiviimisel välismaalasest kogemusnõustajat vajada.

Konflikti ja radikaliseerumise vältimine ja ohu hindamine

- Hästi toimivad kontaktid uussisserändaja ja kohalike vahel ning kogukonnatunde tekkimine on parim võimalus konflikte ja võimalikku radikaliseerumist ennetada.
- Etniliste ja immigratsioonist tingitud konfliktide vältimiseks on oluline pidevalt **monitoorida etnilise konflikti riski ohtu Eestis**, meetodika selleks on RITA projekti jooksul välja töötatud (23). Konfliktioht võib ootamatult suureneda ehk eskaleeruda (nt majanduslike, poliitiliste jm sündmuste tõttu). Sellisteks puhkudeks tuleb **luua olukorra kiire monitoorimise võimekus ja reageerimise strateegia**.
- Riskide hindamisel tasub arvestada, et tunnetatud oht enda kultuurile, majanduslikule toimetulekule ja muudele ressurssidele on oluline konfliktide allikas nii kohalike kui ka immigrantide seisukohast. Kõik ministriumid peaksid **analüüsima oma vastutusalas sellise ohu olukorra tekkimise olukordi** ning nendega teadlikult tegelema (nt võiks ministriumideülevalt luua selliste olukordade lahendamise süsteemi).
- Väga oluline riskide allikas on **tunnetatud ebavõrdne kohtlemine ja diskrimineerimine**. Eestis on seda eriti palju eelkõige venekeelse elanikkonnaga kohalikes omavalitsustes. Soovitame regulaarselt teha vastavaid uuringuid ning tegelda ebavõrdsuse ja diskrimineerimise vähendamisega, sh selle subjektiivse osaga.
- Suuremaks konfliktiriski allikaks on **vähese empaatiavõimega väga tugeva etnilise (või muu) identiteediga rühmad**. Nende rühmadega tuleb teadlikumalt tegeleda (monitoorimine, oskuste arendamine jne) ning rühmavälist sallivust nendes gruppides suurendada.
- Ennetamaks sisserände negatiivseid tagajärgi (radikaliseerumine, polariseerumine, vägivaldsed konfliktid), on vaja tagada koolitusvõimekus võimalike riskinäitajate varajaseks märkamiseks (eelkõige koolipersonal, sotsiaaltöötajad, politseiametnikud) (24).
- 2015. aastal, Euroopa rändekriisi puhkedes muutusid hoiakud eestikeelses sotsiaalmeedias migrantide suhtes märgatavalt negatiivsemaks (25). Eelkõige kasvas nõrgalt negatiivsete hoiakute osakaal, kuid vähemal määral ka tugevalt negatiivsete protsent. Kuigi rännet ja migrante käsitletavate postituste arv on hilisematel aastatel mõnevõrra vähenenud, on negatiivsete postituste osakaal püsinud küllaltki suurena (25). **Seetõttu tuleks hoiakuid migrantide suhtes sotsiaalmeedias regulaarselt monitoorida**, et tuvastada võimalikke muutusi, nt negatiivsete hoiakute süvenemist (vt *online*-kogukondade hoiakute kaardistamise juhendit (26)). Selleks tuleks otsisõnade abil (nt „pagulane“, „põgenik“, „sisserändaja“, „asüülitaotleja“, „varjupaigataotleja“) kaardistada avalikud Facebooki lehed, koguda asjakohased postitused ning analüüsida neid sõltuvalt valimi suuruselt kas meelestatusanalüüsi ja teema mudeldamise või standardiseeritud kontentanalüüsi abil (26).

SOOVITUSED KOHALIKULE OMAVALITSUSELE

Lõimumise toetamine, kogukonnatöö ja hõlbustamine

- Sotsiaalsete suhete tekkimisel ja uussisserändajate kogukonda lõimumisel on mitmed eeltingimused ja vajadused. Uustulija jaoks võivad osutuda keeruliseks väga erinevad aspektid uues kultuuris ja elukeskkonnas. Ideaalne oleks, kui **uustulijate toetamisega tegeleks eraldi inimesed või asutus**, nagu näiteks Tartu Welcome Center (<https://tartuwelcomecentre.ee/>). Kui (väiksemal) omavalitsusel ei ole eraldi institutsiooni järele piisavat vajadust ega ka võimalusi selle loomiseks, tasuks siiski kellelgi olemasolevatest töötajatest lasta omandada uussisserändajatega tegelemise eksperditeadmised. **Kohanemisnõustaja** funktsiooni võiks täita vastava koolituse läbinud spetsialist, kes jagab infot kohanemis- ja keeleõppe kohta ja nõustab mh igapäevaelu korraldamisel (13). Et uustulija saaks rohkem tuge ka kontaktide loomisel ja lõimumisel, võiks uustulijate toetamiseks olla täidetud kogukonnasuhete hõlbustaja funktsioon.
- Tähelepanu vajab kohalik kogukonnatöö laiemalt: ideaalne oleks, kui kogukonnaga tegelemine on määratletud kellegi tööülesandena. Sarnaselt noorsootöötajaga võiks KOVis tegutseda **kogukonnasuhete hõlbustaja**, kes **toob kokku erinevaid inimesi ning aitab tekitada positiivseteks kontaktideks sobivaid olukordi**. Sellise kontaktiloome hõlbustamisel ei saa jääda lootma üksnes kodanike initsiatiivile. Näiteks Brüsselis tegutsevate hõlbustajate tööülesandeks on suhtluse tihendamine kogukonnas ning inimeste ja organisatsioonide kokkutoomine. Hollandis on aga ametis naabruskonna koordinaatorid-kontaktisikud, kelle ülesandeks on kogukondade ees seisvate probleemide lahendamine, mis võivad tekkida, kui ühes piirkonnas elab koos väga erineva taustaga inimesi, kes omavahel ei suhtle. (Näidetest täpsemalt rahvusvahelise kogemuse ülevaates (4)).
 - Tegevused võiksid olla ühiselt ja avatult planeeritud ning koosloomelised: nt ühismatkad, rahvustoitude valmistamised/ kodukohvikud, kultuuri- või lugemisõhtud. Selliste tegevuste sihtrühmaks ei peaks olema ainult uussisserändajad. Kogukondlikud hõlbustajad peaks oma töös kaasama erinevaid grupe, kel võib olla sotsialiseerumise ja kontaktide loomine keerulisem – nt erivajadustega inimesed, eakad, NEET-noored. Vaadake täpsemaid soovitusi kogukonnatöök (27) ning väliskogemuste näiteid (4).
 - Kui hõlbustaja või mõni muu spetsialist tunneb oma KOVis elavaid etnilisi ja religioosseid kogukondi, saab ta vajadusel olla kontaktiks ja toeks teistele institutsioonidele, nagu kool või tööandjad.
- Positiivsed kontaktid erinevate etniliste rühmade vahel on väärtuslike algatuste ja koostöö tekke eeldus, samuti vähendavad need konfliktide tõenäosust ning ennetavad probleeme (sh polariseerumist ja radikaliseerumist) (24).

Kaasatus ja kontakti loomine

- Tuleks ka laiemalt suurendada inimeste **kaasatust ja püüda tekitada kokkukuuluvuse tunnet**. Hea näide on väiksemates asulates tegutsevad külaseltsid või teatud linnaosade asumiseltsid. Kaasatust saab tekitada süsteemsemalt. Eraldi tähelepanu tuleks pöörata sellele, et osaleks ka teistest etnilistest rühmadest inimesi ja arutelud toimuksid segarühmades, kui arutletakse näiteks selle üle, missugune võiks olla kodulinn /-vald; või anda inimestele otsustusõigusi teatud küsimustes (nt kaasav eelarve).
- KOV võib ka ise korraldada, rahastada või toetada **tegevusi/üritusi, mis võimaldaks luua positiivseid kontakte** (spordiüritused, huvitegevus, peod). Kaasatus väljendub ka nt omavalitsuse väljastatud materjalides või avalikus ruumis. Teisest rahvusest inimese suhtes näitab sõbralikkust ka nt info jagamine teistes keeltes või mitmekeelsed avaliku ruumi elemendid.
- Uustulijatel peaks tekkima KOViga kontakt. Võimalikku võõrandumist ja üldist konfliktiohtu aitab vähendada **KOV-i asutuste, nende funktsioonide ja tööpõhimõtete tutvustamine ning seeläbi usaldamise suurendamine** kõigi etniliste rühmade ja immigrantide seas. Selleks saab kasutada olemasolevaid kontakte, mis sisserändajal võivad tekkida nt valla sotsiaaltöötajaga, kellest võiks kujuneda kohanemisenõustaja, samuti võib pakkuda uustulijatele materjale jne.
- Kogukonna avatust ja säilenõtkust toetab erinevate taustade ning profiilidega kogukonnaliikmete kaasatus. Hõlbustamisel ja kogukonna arendamisel saab KOV kasutada **kaasavaid koosloomelisi meetodeid**, mis aitavad asjaosalisi kokku tuua ning leida üles ja rakendada nende või kogukonna ressursse (täpsem juhised (19)).

Olemasolevate ressursside kasutamine

- Igal KOVil on väga väärtuslikke ressursse uussisserändajate toetamiseks. Tuleks kaardistada, millised KOVid **olemasolevad kogukonnad või ankrupotentsiaaliga inimesed ja institutsioonid** võiksid aidata kaasa uustulijate kohanemisele ja lõimumisele. Uustulijate toetamisel kogukondlikesse tegevustesse tuleks kaasata vabatahtlikke, kes saavad pakkuda vajadusel tuge ning kaasata uusi inimesi erinevatesse suhtlusvõrgustikesse.
- Tuleks leida **kogukonna seest inimesi, kes saavad teisi toetada ja kogukonna kujunemisse teadlikumalt panustada**. Maailmas on siin inspireerivaid programme, nagu mitmes riigis (sh Soomes) toimiv „Naabruskonna emade“ projekt. Selles programmis kasutatakse osavalt ära positiivse rändekogemusega inimeste potentsiaali olla esmane kontakt ning sidustaja sisserändajate ja vastuvõtva kogukonna vahel. Hästi lõimunud ja kohalike naiste mentoritena nõu ja toe pakkumine sisserändajatest naistele on lihtne, kuid väga hästi toimunud idee paljudes piirkondades, kus seda on katsetatud (4). Näiteks Suurbritannias pööratakse tähelepanu nn reageerimis- ja koordineerimisvõimekusega inimestele kogukonnas („linkers“), kes ei pea olema juhid või kogukonna eestvedajad (14). Tänapäevane kogukonnatöö püüab just selliseid inimesi võimestada märkama ja

reageerima. See võiks väljenduda nt uustulija (või mistahes kogukonnas abi või tuge vajava inimese) märkamises, suunamises, abistamises. Kui selliseid inimesi ja märkamisvõimekust on piisavalt, väheneb üksikute nn kogukonnaaktivistide koormus.

- Tuleks hinnata ka **olemasoleva taristu kasutamise võimalusi**: millised on nt koolide, raamatukogude, kultuurimajade, huvikoolide, spordiseltside, sotsiaalmajade ruumid ja vahendid; kas on sobivaid ruume nt kogukonnamaja loomiseks jne. Sobiv taristu on oluline tugi kogukonna kujunemiseks ja kestmiseks (27).

Uustulija tugevuste äratundmine ning rakendusvõimaluste leidmine

- Tänapäevased uustulijad jätkavad erineva intensiivsuse ja ulatusega piiriüleseid suhteid rahvus-, keele-, usukaaslastega nii endisel kodumaal kui ka muudes riikides. Need, nn **hargmaised suhted** võivad lõimumist toetada või takistada või olla sellele neutraalse mõjuga. Eesti venekeelse elanikkonna analüüside põhjal toetavad hargmaised suhted sageli majanduslikku lõimumist kohaliku ühiskonda (11). Juhul kui inimesed tunnevad, et nende päritolu-/lähtemaal saavutatud kogemused ja kapital on kasulikud ja väärtuslikud ka uues asukohariigis, loovad nad kiiremini suhteid kohalikega, arvestavad rohkem ja sisulisemalt kohalike normide ja väärtusega ega lähe konflikti kohalikega (1). Seepärast soovitame programme ja/või üksiktegevusi, mis
 - kiirendavad rühma enda seast eestvedajate, liidrite esiletõusu ja võimestavad vastavate eeldustega inimesi;
 - positsioneerivad uustulijad eeskätt majandusliku lisaväärtuse pakkujana, mitte (üksnes) abisaajatena;
 - mitmekesistavad nende kontaktivõimalusi ja suhtlussfääre kohalikega.
- Uustulija ei pruugi Eestis leida oma tugevustele ja ressurssidele (nt vaba aeg) vastavat rakendust, sest tal puuduvad kohalikud võrgustikud ning teadmine/keeleoskus, et võimalusi üles leida. KOVis tuleks pöörata tähelepanu **infovahetusele ja aidata kaasa kontaktide tekkimisele**, et uustulija leiaks sobivaid töö- või vabatahtliku panustamise võimalusi ning et tema ekspertsus saaks rakendatud. Selleks on kasulik, kui uustulijaga tegelev kohanemisnõustaja või kogukonna hõlbustaja püüaks avatud vestluses tuvastada uustulija tugevusi ning seda, mida tal oleks kogukonnale pakkuda. Uut elukeskkonda mittetundev inimene ei pruugi ise oma tugevusi tajuda ja/või neid välja pakkuda.
- Kohalikud omavalitsused saavad **algatada positiivseid programme**, kuna kohanemisprotsess ongi olemuselt kohalik. Kuna mitmed allpool soovitatud programmid nõuavad spetsiifilist oskusteavet, on mõistlik omavalitsuste koostöö ja riigi toetuse taotlemine. Allpool on toodud võimalikud programmid jm algatused ning soovitusel, mis täidavad ühte või mitut ülalloetletud eesmärki.
 - Tuleks välja töötada tulevase **kohaliku töandja/sädeinimese programm**. Selles (konkursipõhises) programmis osalejatele õpetatakse ettevõtluse ja vabauhenduse loomise alusoskusi ning kohalike osaluskeskkondade kasutamist.

Programmiga kaasnevad konsultatsioonid, kuidas tekitada sildavaid oskusi (lisaks kohaliku keele omandamisele), mis võimaldaks inimestel oma vaimseid, materiaalseid ja sotsiaalseid ressursse kiiremini kasulikuks teha. Lõpetanud kaasatakse kohaliku elu küsimuste aruteludesse, kogemusnõustamisse jm. Oluline on programmi kommunikatiivne-sümboolne positsioneerimine mitte abiprogrammina, vaid olemasolevate heade eelduste ja oskuste võimestajana.

- Koolitused peaksid toimuma kohtades, kus käib palju kohalikke, ning soovitatav on tuua **igasse õpperühma sisse ka kohalikke**, kes on huvitatud koolituse sisust ja valmis võõrkeeles õppima.
- Tuleks välja töötada ja pakkuda **virtuaalseid ettevõtluskoolitusi** laiemale osalejate ringile. Sisu (salvestatud õppematerjalid, testid jm), mida osalejatele pakkuda, võiks olla valmistatud koostöös riigiasutuste ja teiste KOVidega.

Lõimumise toetamine eri gruppides

- Immigrantide ja kohalike inimeste eduka lõimumise protsessi ja kohalikus kultuuriruumis hakkamasaamise oluline osa on **väärtusõpetus**. Väärtustest aitavad konflikte vältida sooline võrdsus, ühine riigi-identiteet, vägivallatus, sallivus, inimeste võrdõiguslikkus. Konflikti tekkimise võimalust tuleb teadvustada ning selle ennetamise ja lahendamise valmisolek on KOVis oluline.
- Eri tausta ja staatusega uustulijatel on erinev lõimumise võimekus. Tuleks pöörata **tähelepanu naistele**, kes on abikaasa saatjad, eriti nendele, kes tulevad traditsiooniliste sooväärtustega kultuuridest (7). Nad on vähem lõimunud, osalevad vähem ühiskonna elus (töötades, õppides, eri organisatsioonide tegevusse kaasatuna), neil on vähem kontakte eestlastega.
- Erinevates omavalitsustes on lõimumisel mõnevõrra erinevad mustrid: nt Tallinnas tuleks pöörata rohkem tähelepanu lastega peredele (7).

Konfliktide ohu hindamine

- Et tegeleda teadlikumalt konfliktide ennetamisega, **analüüsige oma KOVis etnilise konflikti riski**, kasutades etnilise konflikti riski indeksit ja selle olulisemaid allikaid (23). Näiteks võib tunnuste põhjal välja tuua soovitusel teatud tüüpi omavalitsustele.
 - Kolmandat tüüpi KOVides, mida võib kirjeldada kui religiooselt homogeenide kohti, kus on palju ebaõiglase kohtlemise taju ja suhteliselt suur etnilise konflikti risk, tuleks etnilise konflikti ennetamiseks tegeleda eelkõige ebaõiglase kohtlemise taju, vaesuse, tööpuuduse, negatiivse suhtumisega immigrantidesse ja füüsilise ohu tunnetusega.
 - Neljandat tüüpi KOVis, mida iseloomustavad tugeva etnilise ja religioosse identiteediga rühmad ja intensiivne sisserränne, tuleks etnilise konflikti ennetamiseks tegeleda eelkõige teiste inimeste ja riigiinstitutsioonide usaldusväärse suurendamisega, negatiivsete stereotüüpidega immigrantide

suhtes, immigrantide ja kohalike elanike vastandlike väärtustega, immigratsioonist tuleneva ohu tunnetusega kultuurile ja majandusele ning üldise eluga rahuolematusega.

- Tunnetatud oht enda kultuurile, majanduslikule toimetulekule ja muudele ressurssidele on oluline konfliktide allikas (nii kohalike kui ka immigrantide seisukohast). Väga oluline riskide allikas on tunnetatud ebavõrdne kohtlemine ja diskrimineerimine.

Radikaliseerumise märkamine ning ennetamine

- Tuleb määratleda **KOVi roll radikaliseerumise ennetamisel**, see, kes kuuluvad koostöövõrgustikku (24) ning missugune on eri partnerite roll radikaliseerumise juhtumite lahendamisel (vt „Radikaliseerumise varajane märkamine ja võrgustikutöö: Käsiraamat kohalikele omavalitsustele“). Näiteks KOV võiks olla ennetuse eestvedaja ning kool ja politsei panustada; julgeolekuga seotud ohu lahendamisel võtab juhtrolli üle politsei või Kaitsepolitseiamet.
- Tuleb **toetada piirkonna koole, et kasvatada nende teadlikkust ja valmisolekut riskijuhtumitega tegelemisel** (28). Näiteks võiks luua platvormi (nt seminar, ümarlauakohtumised vms) oma regiooni koolidele, kus kõigi koolide õpetajad saavad jagada oma kogemusi ning vahetada informatsiooni KOVi ja politsei esindajatega juhtumite kohta, mis on nende koolis aset leidnud.
- Kohalikus koostöövõrgustikus tuleb kokku leppida, kelle ülesanne on **seirata hoiakuid migrantide suhtes ja nende muutumist piirkonnaga seostatavates online-kogukondades** (nt avalikel Facebooki-lehtedel ja -gruppides). Käesoleva projekti raames läbiviidud uuringu põhjal leidub igas Eesti maakonnas väga erinevaid *online*-kogukondi, milles on arutletud rände ja migrantide üle (25).
- Kasutage **internetis** avalikult nähtavaid arutelusid **meelsuse monitooringuks**. Selleks kaardistage otsisõnade abil (nt „pagulane“, „põgenik“, „sisserändaja“, „asüülitaotleja“, „varjupaigataotleja“) oma piirkonnaga seostatavad avalikud Facebooki-lehed ja koguge asjakohaseid postitusi (vt *online*-kogukondade hoiakute kaardistamise juhendit (26)). Tulemuste tõlgendamisel võtke arvesse ka indiviidide käitumist ja hoiakuid väljaspool sotsiaalmeediat, konsulteerides selleks koostöövõrgustiku erinevate osalistega (nt sotsiaaltöötajate, koolide, politseiga).

Viited:

1. Vihalemm T, Juzefovics J. Rahvusvaheline kogemus hargmaiste praktikate kasutamisel kohaliku lõimumise tugevdajana. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2020.
2. Narusson D, Uibu M. Sotsiaalsete kogukondade kujundamise võimalused Eestis: koolide ja uussisserändajate kogemused. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2019.
3. Ting-Toomey S, Dorjee T. Communicating across cultures. Guilford Publications; 2018.
4. Beilmann M, Narusson D. Rahvusvaheline kogukondade teenuste-praktikate kaardistus lähtuvalt kogukondlike ja sotsiaalsete suhete kujundamise potentsiaalidest. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2020.
5. Danzer AM, Yaman F. Do ethnic enclaves impede immigrants' integration? Evidence from a quasi-experimental social-interaction approach. *Review of International Economics*. 2013;21(2):311–25.
6. Dribe M, Lundh C. Inter-marriage and immigrant integration in Sweden: An exploratory analysis. *Acta Sociologica*. 2008;51(4):329–54.
7. Roots A. Integration of new immigrants and inequality in integration in Estonia: constructing a new set of indexes for measurement. *ilmumas*;
8. Salvat S. Online-kogukondade roll rändemustrite kujunemisel. Kirjandusülevaade. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2018.
9. Cachia R, Jariego IM. Mobility types, transnational ties and personal networks in four highly skilled immigrant communities in Seville (Spain). *Social Networks*. 2018;53:111–24.
10. Dekker R, Belabas W, Scholten P. Interethnic contact online: contextualising the implications of social media use by second-generation migrant youth. *Journal of Intercultural Studies*. 2015;36(4):450–67.
11. Vihalemm T, Seppel K, Leppik M. Russians in Estonia: Integration and translocalism. In: *Researching Estonian transformation: Morphogenetic reflections*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus; 2020. p. 251–92.
12. Gilchrist A. *The Well-Connected Community 3E: A Networking Approach to Community Development*. Policy Press; 2019.
13. Praakli K, Klaas-Lang B. Täiskasvanud uussisserändajate eesti keele õpitemudel REDEL. RITA-RÄNNE projekti materjalid (tööpakett 6); 2020.
14. Fraser E, Thirkell A, McKay A. *Tapping into Existing Social Capital: Rich Networks, Poor Connections*. Social Development Direct London, DFID, Department for International Development. 2003;

15. Narusson D, Uibu M, Beilmann M, Tamberg M. Üle-Eestiliste lõimumise projektide kaardistus lähtuvalt kogukondlike ja sotsiaalsete suhete kujundamise potentsiaalst. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2018.
16. Narusson D. Dagmar Narusson: kogukonna arenemine ankurkogukonnaks võimaldab iseäranis laia haaret. Postimees. 2020;16–7.
17. Tilga K. Kairi Tilga: demokraatia vajab raamatukogusid [Internet]. Tänapäev. 2020 [cited 2020 Dec 31]. Available from: <https://leht.postimees.ee/7130501/kairi-tilga-demokraatia-vajab-raamatukogusid>
18. Linno M. Noorsootöö võimalused kogukondade lõimumisel sisserände taustaga inimeste toetamiseks. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2018.
19. Uibu M, Narusson D. Kuidas kaasata kogukonnas erinevaid osapooli? Kuidas kasutada koosloomelisi meetodeid ja viia läbi koosloome töötubasid? RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2020.
20. Salvat S. (Im)mobiilsete elanikerühmade sotsiaalmeediakasutus ja identiteet. Uuringu ülevaade. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2018.
21. Juzefovičs J, Vihalemm T. Digital humor against essentialization: Strategies of Baltic Russian-speaking social media users. Political Geography. 2020;81:102204.
22. Käger M, Lauring M, Pertšjonok A, Kaldur K, Nahkur O. Vabatahtlikus tegevuses osalemise uuring 2018 [Internet]. Balti Uuringute Instituut; 2019. Available from: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Uuringud/Kodaniku_yhiskond/2019_vabatahtlik_tegevus.pdf
23. Nahkur O, Ainsaar M, Maasing H, Roots A. Etnilise konflikti riski indeks. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2020.
24. Maasing H. Polariseerumise ja radikaliseerumise ennetamine - kohaliku omavalitsuse koostöö kogukondadega ja kooliga. RITA-ränne projekti kirjandusülevaade; 2018.
25. Salvat S. Hoiakud rände ja migrantide suhtes eestikeelsetes sotsiaalmeediapostitustes. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2020.
26. Salvat S. Kuidas koguda ja analüüsida Facebooki postitusi? Online-kogukondade hoiakute kaardistamise juhend. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2020.
27. Narusson D, Uibu M. Kool kui uusisserändajate toetaja, kaasaja ja ankurkogukond. Kogukonna arendamise materjalid. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2020.
28. Maasing H, Salvat S. Äärmuslik vägivald ja radikaliseerumine koolis – 10 vastust, mida õpetaja peab teadma. RITA-RÄNNE projekti materjalid; 2020.